

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Ανακαλύπτοντας τους θησαυρούς της πολιτιστικής μας
κληρονομιάς

“ΣΤ’ Όσιου Λουκά το μοναστήρι”

Η Βοιωτία μάς είναι γνωστή κυρίως για τη μυθολογία και την αρχαία ιστορία της. Ωστόσο, και κατά την περίοδο ακμής της βυζαντινής αυτοκρατορίας κατέχει μια ξεχωριστή θέση. Μια πόλη της, η Θήβα, είναι έδρα του στρατηγού-διοικητή του θέματος της Ελλάδας και έχει ακμάζουσα βιοτεχνία. Εξηγείται, έτσι, γιατί στη Βοιωτία υπάρχουν σπουδαία βυζαντινά μνημεία. Ένα τέτοιο επιβλητικό μοναστηριακό συγκρότημα μοναδικής αισθητικής αξίας βρίσκεται κοντά στο χωριό Στείρι της Βοιωτίας. Είναι αφιερωμένο στον Όσιο Λουκά. Θεωρείται κορυφαίο εκκλησιαστικό δημιούργημα της μεσοβυζαντινής περιόδου. Έχει μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και θαυμάσια σωζόμενα ψηφιδωτά και αγιογραφίες. Η UNESCO το συμπεριέλαβε το 1990 στη λίστα των μνημείων της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ας προσπαθήσουμε κι εμείς να το γνωρίσουμε. Το φυλλάδιο αυτό μπορεί να μας βοηθήσει.

Το φυλλάδιο αυτό είναι του/της _____
που επισκέφθηκε τη ΜΟΝΗ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ στις .../.../ 201...

Πρώτα λίγα λόγια για τον Όσιο και το μοναστήρι του

Από τον 9ο αι. κι ύστερα, η κρίση της εικονομαχίας ξεπερνιέται, ο μοναχισμός παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη και μεγάλα μοναστικά κέντρα δημιουργούνται σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, όπως του Αγίου Όρους και των Μετεώρων στον ελλαδικό χώρο. Οι λαμπροί ναοί που χτίζονται μοιάζουν με "θρησκευτική αντεπίθεση μετά την εικονομαχία και εκφράζουν την ανάγκη για ενότητα μετά τη δοκιμασία των αλλεπάλληλων εχθρικών επιδρομών". Εκείνη την περίοδο θα χτιστεί και η Μονή του Οσίου Λουκά.

Ο Όσιος Λουκάς, γόνος προσφύγων από την Αίγινα, γεννήθηκε το 896 στο Καστόριον, όπως αναφέρει ο βιογράφος του. Κατ' άλλους πρόκειται για το Καστρί (Δελφούς) της Φωκίδας και κατ' άλλους για τη Θίσβη Βοιωτίας. Όπως και να 'χει, η οικογένειά του μετακινήθηκε σε Φωκίδα και Βοιωτία, για να βρει ασφάλεια από τις επανειλημμένες επιδρομές των Αράβων. Ο Λουκάς ακολούθησε πολύ νωρίς τον μοναχισμό. Περιπλανήθηκε αρκετά, έζησε ως ερημίτης μέχρι που εγκαταστάθηκε εκεί που σήμερα βρίσκεται η Μονή του. Θεράπευε, συμβούλευε προφήτευε. Τα λαμπρά κτήρια που θα γνωρίσουμε δεν υπήρχαν στην εποχή του. Εκείνος είχε μόνο το κελί του και μια εκκλησία αφιερωμένη στην Αγία Βαρβάρα, για να προσεύχεται. Τον βοήθησε ένας στρατηγός της περιοχής να την ξεκινήσει. Το 953 πέθανε και ετάφη στο δάπεδο του κελιού του. Οι μαθητές του ολοκλήρωσαν την εκκλησία και δημιούργησαν στον τόπο, όπου μόνασε μια πρώτη μοναστική κοινότητα (955).

Και όσο ζούσε και μετά τον θάνατό του, κόσμος πολύς συνέρρεε ζητώντας τη βοήθεια του Οσίου που απέκτησε μεγάλη φήμη. Δωρεές και αυτοκρατορικές χορηγίες λάμπρυναν το μέρος όπου έζησε με ναούς. Στη θέση του ναού της Αγίας Βαρβάρας χτίστηκε τώρα **ναός αφιερωμένος στην Παναγία**. Είναι ο παλιότερος ναός του συγκροτήματος και χρονολογείται στις τελευταίες δεκαετίες του 10^{ου} αι.

Αρχές του 11^{ου} αι έχτισαν και νέο ναό, το **Καθολικό, αφιερωμένο στον Όσιο**, που θα στέγαζε το λείψανό του. Οι δύο εκκλησίες, Παναγία και Καθολικό, συνδέονται κατά έναν περίεργο τρόπο. Η ΝΔ γωνία της Εκκλησίας της Παναγίας εισχωρεί στη ΒΑ γωνία του Καθολικού. Δεν τελειώσαμε με τους ναούς. Κάτω από το Καθολικό βρίσκεται η **Κρύπτη**, που στεγάζει τον τάφο, όπου αρχικά ετάφη ο Όσιος, σήμερα αφιερωμένος στην Αγία Βαρβάρα.

Το Καθολικό είναι ο κεντρικός ναός κάθε μοναστηριού, στον οποίο τελούνται οι βασικές τελετουργίες. Αριστερά του Καθολικού η Τράπεζα. Περιμετρικά κελιά των μοναχών και κάποια άλλα κτήρια των οποίων τη χρήση θα μάθουμε. Το ένα το λένε φωτάναια και το άλλο βοοδοναρείο. Άνωστες λέξεις ε:

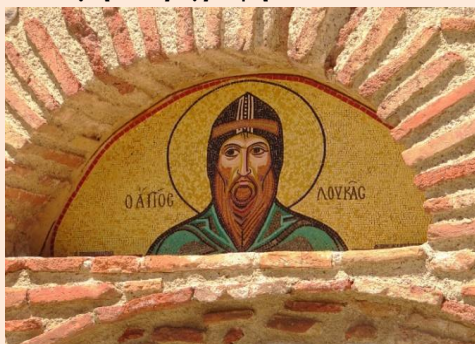
Ας παρατηρήσουμε τον χώρο εξωτερικά.

- Προσδιορίστε την **τοποθεσία**. Θα βοηθήσουμε. Είμαστε στις δυτικές πλαγιές του βουνού των Μουσών, δηλαδή του

Η μονή είναι κοντά στην αρχαία Στείριδα. Γι' αυτό ο Όσιος αναφέρεται ως Στειριώτης.

- Στη θέση του **χριστιανικού ναού ήταν αρχαίος ναός** αφιερωμένος στη Στείριτιδα....., τη θεά της γεωργίας

- Πάνω από τη σημερινή είσοδο του μοναστηριού εικονίζεται ο Όσιος. Κάντε μια **σύντομη περιγραφή του Οσίου**, όπως παριστάνεται σε αυτό το σημείο.

Ας περάσουμε την πύλη

- Το μοναστήρι έχει **φρουριακό χαρακτήρα**. Προσπαθήστε να βρείτε στοιχεία που το επιβεβαιώνουν. Να προσέξετε τη **θέση** στην οποία είναι χτισμένο - ορατή από τις γύρω πλευρές ή κλειστή από πλαγιές -καθώς και κάποια **οικοδομικά του στοιχεία**.

- Ποιο από τα κτήρια που παρατηρείτε εξωτερικά θα μπορούσε σε άλλες εποχές να λειτουργεί ως **πύργος** που επόπτευε την περιοχή και είχε αμυντικό ρόλο σε περίπτωση επιθέσεων;.....

Παλιά υπήρχαν άλλα τρία τέτοια κτήρια. Σημειώτεον ότι το κάτω μόνο τμήμα αυτού του κτηρίου είχε σωθεί. Το υπόλοιπο είναι προϊόν νεότερης αναστήλωσης

- Το **1204** οι ορθόδοξοι μοναχοί εκδιώχτηκαν από το μοναστήρι. Οι νέοι **κατακτητές** γύμνωσαν τη μονή. Ποιοι μπορεί να ήταν οι κατακτητές την περίοδο αυτή; Ανακαλέστε στη μνήμη σας τις ιστορικές σας γνώσεις.

Ας επικεντρώσουμε τώρα την προσοχή μας στο Καθολικό. Είναι ο ναός που αφιερώθηκε στον Όσιο.

- Τι **οικοδομικά υλικά** έχουν χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή του ναού; Κυκλώστε τα σωστά:

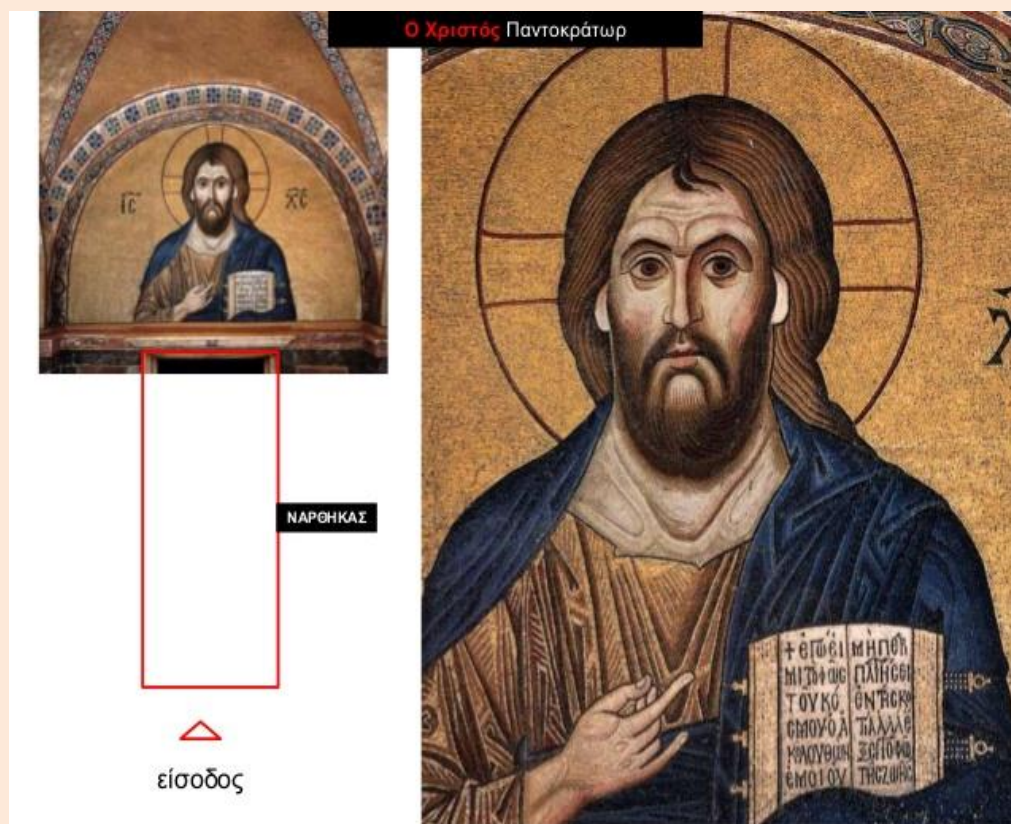
- α. μόνο πλίνθοι β. σίδερο γ. μέρη αρχαίων ναών
δ. καλοπελεκημένοι τετράγωνοι πωρόλιθοι με κόκκινα τούβλα γύρω γύρω κατά το **πλινθοπερίκλειστο σύστημα**
ε. ξύλο

- Στις **εξωτερικές μακριές πλευρές του Καθολικού** υπάρχουν **αντηρίδες** (πέτρινοι τοίχοι που συναντούν κάθετα τις μακριές πλευρές). Μπορείτε να σκεφτείτε τη χρησιμότητά τους;

Ας μπούμε στον νάρθηκα του ναού

Πάνω από τη μεσιανή πόρτα του νάρθηκα δεσπόζει το ψηφιδωτό που απεικονίζει τον Χριστό.

- Με το δεξί του χέρι ευλογεί με τον παλιό τρόπο, με τη ράχη του χεριού προς τα έξω. Στο δεξί χέρι κρατά ανοικτό το Το βλέμμα του είναι και (συμπληρώστε με επίθετα που, κατά τη γνώμη σας, περιγράφουν το βλέμμα). Η μορφή του σας φαίνεται αποστεωμένη και ισχνή ή στιβαρή (με όγκο, βάρος); Ποια χρώματα χρησιμοποιήθηκαν στην απεικόνιση; Συγκεκριμένα στα μαλλιά, στο πουκάμισο, στον μανδύα, στην απόδοση της σάρκας
- Ο Χριστός δεν απεικονίζεται ολόσωμος. Ο κορμός του έχει το φάρδος της πόρτας. Τι θα μπορούσε, να θεωρηθεί συνέχεια του σώματός του;

.....

- **Στον νάρθηκα**, εκτός από 43 μεμονωμένες μορφές, εικονίζονται **4 σκηνές** από τον **κύκλο του Πάθους**. Αναζητήστε τις και καταγράψτε τις. Διαλέξτε μία και περιγράψτε την σύντομα.

α.

β.

γ.

δ. Η ψηλάφηση του Θωμά

Στο Καθολικό (κυρίως ναό)

- Ποια η αρχική εντύπωση που σχηματίζετε βλέποντας τον χώρο; Τι σας εντυπωσιάζει περισσότερο;

.....

.....

- Προσέξτε **το φωτισμό**. Από πού μπαίνει το φως; Ο φωτισμός είναι έντονος ή χαμηλός; Τι νομίζετε ότι επιδιώκει να υποβάλει στους επισκέπτες;

.....

.....

Παρατηρήστε **τους τοίχους**. Δεν έχουν την ίδια διακόσμηση σε όλη τους την έκταση.

- Με τι διακοσμούνται **τα χαμηλά μέρη**;

.....

- Ποια είναι τα **χρώματα** στα χαμηλά μέρη των τοίχων;

.....

- Πιστεύετε ότι τα υλικά αυτά έχουν προέλθει όλα από το ίδιο **μέρος** ή όχι και γιατί;

.....

Στα ψηλά μέρη δεσπόζουν **τα ψηφιδωτά**. Με αυτά θα ασχοληθούμε σε λίγο.

Ας κοιτάξουμε, λοιπόν, ψηλά.

- **Ο τρούλος του Καθολικού** έχει **πάρα πολλά παράθυρα** όπως και οι τοίχοι του ναού. Τι νομίζετε ότι εξυπηρετούν (βαραίνουν ή δίνουν ελαφρότητα στο κτήριο και μειώνουν αισθητά τον όγκο του);

.....

.....

Ο τρούλος αναμφισβήτητα δεσπόζει στον ναό και είναι επιβλητικός. Υψώνεται σε ύψος περίπου 18 μέτρων και η διάμετρός του είναι 9 μέτρα. Στέκει ελαφρός σα να μη στηρίζεται πουθενά. Οι οκτώ πεσσοί (=τετράγωνες κολόνες) που τον στηρίζουν γεφυρώνονται σε μεγάλο ύψος από τέσσερα τόξα, ανάμεσα σε τέσσερα **ημιχώνια**, που φέρουν ψηφιδωτή διακόσμηση. Τα λέμε έτσι, γιατί έχουν σχήμα τμήματος κώνου-σα μισό χωνί- που γεφυρώνουν μια ορθή γωνία σε κάτοψη. Στην ουσία μόνο η στήριξη του θόλου του τρούλου είναι οκταγωνική, με τον κεντρικό χώρο από κάτω να παραμένει τετράγωνος. Σπαζοκεφαλιά για μας η στήριξη.

- Ο τρούλος, λοιπόν, μένει ελεύθερος από κάθε μεσαίο υποστήριγμα. Τι κερδίζει έτσι ο χώρος;

- Με βάση τη στήριξη του τρούλου λέμε ότι ανήκει στον τύπο του σύνθετουγωνικού ναού (συμπληρώστε το α' συνθετικό της λέξης με βάση τον αριθμό των πεσσών που στηρίζουν τον τρούλο).

Αρχικά ο τρούλος ήταν κι αυτός διακοσμημένος με ψηφιδωτά. Ένας σεισμός, όμως στα 1593 έριξε κάτω τα ψηφιδωτά που αντικαταστάθηκαν από τοιχογραφίες. Η κατασκευή των ψηφιδωτών ήταν δαπανηρή και δύσκολη για το μοναστήρι εκείνη την εποχή (μάλλον το 17^ο αι.). Οι τοιχογραφίες που αντικατέστησαν τα ψηφιδωτά δεν θεωρούνται ότι έχουν την ομορφιά και την τέχνη των παλιότερων του ναού. Προσπάθησαν, πάντως, να μιμηθούν τα ψηφιδωτά και έβαψαν τον απέραντο κάμπο του θόλου με χρυσό χρώμα. Έτσι, κατά το παρελθόν πολλοί που έβλεπαν από κάτω το χρυσό φόντο νόμιζαν ότι σώζονταν τα ψηφιδωτά. Καθώς ο τρούλος συμβολίζει τον ουρανό, απεικονίζεται εκεί τεράστιος ο Παντοκράτορας. Το Ευαγγέλιο που κρατά έχει μήκος 1.10 μ. Δεν έχει αυστηρή έκφραση όπως άλλοι που έγιναν κατά τον 11^ο -12^ο αι, αλλά είναι καλοσυνάτος. Στη χαμηλότερη ζώνη εικονίζονται: η Παναγία, ο Ιωάννης με φτερά και 4 Αρχάγγελοι – Αρχιστράτηγοι των επουράνιων δυνάμεων. Ανάμεσα στα 16 παράθυρα του τρούλου εικονίζονται 16 Προφήτες. Είναι αυτοί που προπαρascεύασαν την ανθρωπότητα για τον ερχομό του Χριστού.

Ο Φώτης Κόντογλου γράφει για την τέχνη των ψηφιδωτών:

“Τα ψηφιδωτά ήταν γυαλί με λογιό λογιό χρώματα, σμάλτο λεγόμενο χοντρό ως μισό πόντο. Τις πλάκες τις τσακίζανε με μυτερό σφυρί και τις κάνανε μικρά μικρά κομμάτια, τα πιο πολλά τετράγωνα σα ζάρια. Το κάθε χρώμα είναι τριών τεσσάρων λογιών ψηφίδες, από το πιο σκούρο ως το πιο ανοικτό. Για τις χρυσές ψηφίδες χύνανε μια πλάκα γυαλί άσπρο και, αφού κολλούσανε πάνω φύλλο χρυσάφι, το σκεπάζανε με σμάλτο και το ψήνανε στο φούρνο. Ύστερα το τσακίζανε σε μικρά κομμάτια σαν τις άλλες τις ψηφίδες. Μυστρίζανε τον τοίχο μ’ ένα είδος τσιμέντο. Τότες ο αρχιμάστορας έφερνε τα σχέδια που τα είχε έτοιμα από πριν και τα σταμπάριζε επάνω στο χλωρό σουβά κι ύστερα τα σχεδίαζε πρόχειρα με λίγο χρώμα και μετά οι μαστόροι κολλούσαν τις ψηφίδες βλέποντας τα σχέδια”.

Αν τα ψηφιδωτά του τρούλου έπεσαν στον σεισμό, τα υπόλοιπα σώθηκαν και λαμπρύνουν τον ναό.

- Ποια δυσκολία νομίζετε ότι έχει η τέχνη του ψηφιδωτού στην απόδοση του χρώματος σε σχέση με τη ζωγραφική;

Τα ψηφιδωτά κάτω από τον τρούλο του Καθολικού.

Ο Ευαγγελισμός (δεν σώθηκε)

Τοιχογραφία τρούλου: Ο παντοκράτορας με το Ευαγγέλιο,
η Παναγία ο Ιωάννης με φτερά και 4 Άγγελοι

Η Βάπτιση

Η Γέννηση

Η Υπαπαντή

Στις τέσσερις γωνιαίες κόγχες -τα ημιχώνια- κάτω από τον τρούλο και πάνω από τους πεσσούς -τις τετράγωνες κολόνες που αναφέραμε- εικονίζονται τρεις σκηνές από τη ζωή του Χριστού: η **Γέννηση**, η **Βάπτιση**, η **Υπαπαντή**. Στην τέταρτη κόγχη δυστυχώς η παράσταση δεν σώθηκε. Λένε πως εικονιζόταν ο **Ευαγγελισμός**. Τα εξαιρετικής ποιότητας ψηφιδωτά θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελούν μια «εικονογραφημένη» **Θρησκευτική διδασκαλία**, χρήσιμη σε μια εποχή όπου το ποσοστό του αναλφαβητισμού ήταν μεγάλο.

Ας χωριστούμε σε δυο ομάδες. Η πρώτη ομάδα ας παρατηρήσει το ψηφιδωτό της Γέννησης.

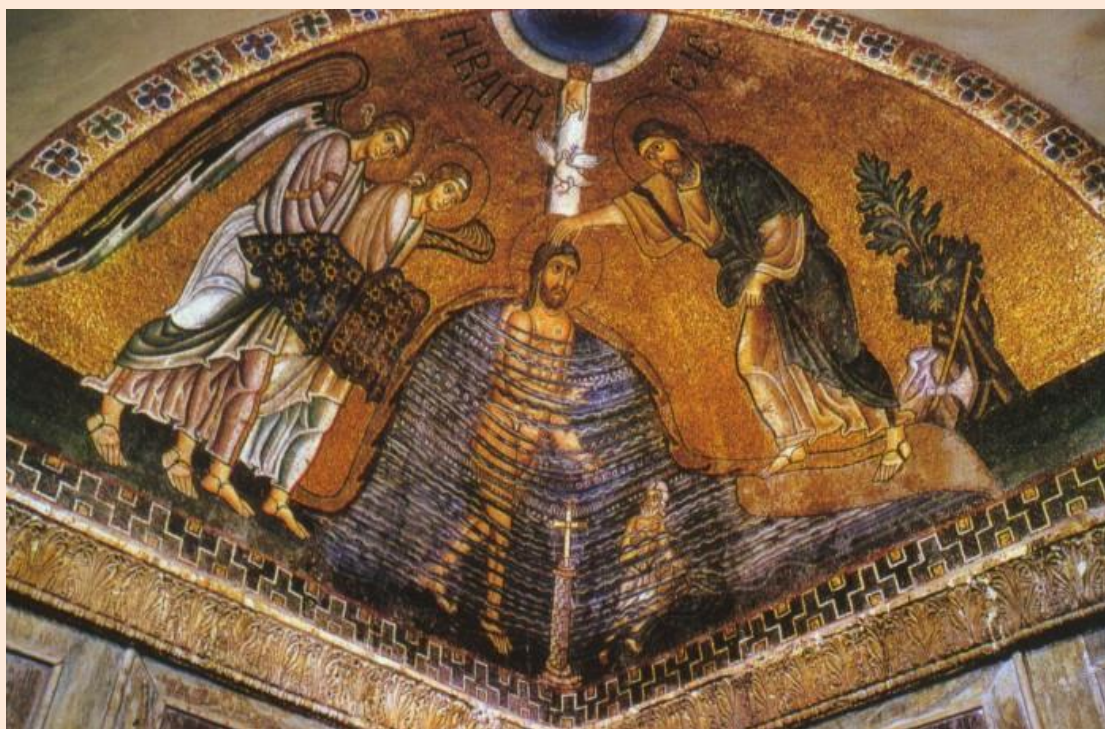
- Σχολιάστε το **σχέδιο** (απλό ή με πολλές μορφές/ποιες μπορείτε να αναγνωρίσετε/υπάρχει ισορροπία στην τοποθέτηση των μορφών) και τα **χρώματα** (ποικιλία ή λίγα χρώματα σε σχέση με τα άλλα ψηφιδωτά που είδαμε ως τώρα).

- Πώς παρουσιάζεται το **πρόσωπο της Παναγίας** (έκφραση); Τι χρώμα έχει ο μανδύας που φοράει;

Λεπτομέρεια από τη Γέννηση

Η δεύτερη ομάδα ας εστιάσει την προσοχή της στο **ψηφιδωτό της Βάπτισης**.

Βάπτιση

Ο Ιησούς εικονίζεται στον τύπο του Ανατολίτη χωρικού, μικρόσωμος, με μεγάλο κεφάλι και κοντά πόδια. Καθώς αναδύεται από το νερό έχει μάλλον βαριά στάση και δίνει την εντύπωση ότι βαδίζει. Στηριγμένοι σε τέτοιες παρατηρήσεις οι μελετητές θεωρούν πως στα ψηφιδωτά του Οσίου Λουκά εκφράζεται η πιο «λαϊκή» τάση των Βυζαντινών έναντι της λόγιας. Όπως και να 'χει πάντως, η ζωνρή πολυχρωμία των ψηφιδωτών και η λάμψη του χρυσού «κάμπου» που υπάρχει πίσω από τα πρόσωπα καθελώνει τον παρατηρητή.

- Προσέξτε πώς απεικονίζονται τα **νερά του Ιορδάνη** (ηρεμία ή κίνηση– χρώματα που χρησιμοποιούνται, για να την αποδώσουν). Ο γέροντας κάτω δεξιά είναι η προσωποποίηση του Ιορδάνη ποταμού.

- Στο ψηφιδωτό της Βάπτισης απεικονίζονται και **άγγελοι** “που κρατούν χρυσόπλουμα πανιά για να σφουγγίσουν τον Ιησού” (Φώτης Κόντογλου). Θεωρούνται ότι είναι με ιδιαίτερη μαστοριά φτιαγμένοι, από τα πιο απαράμιλλα έργα της βυζαντινής τέχνης. Περιγράψτε τους σύντομα π.χ. (πρόσωπα, στάση, χρώματα)

Δείτε και οι δυο ομάδες το ψηφιδωτό της Υπαπαντής.

Η Παναγία πηγαίνει στον Ναό το μικρό Βρέφος 40 μέρες μετά τη γέννησή του. Ο Συμεών με σκεπασμένα χέρια από σεβασμό ετοιμάζεται να πάρει τον Χριστό από τη Θεοτόκο, ενώ ο Ιωσήφ από τα δεξιά με το ζευγάρι τα περιστέρια και η Άννα από τα αριστερά παρακολουθούν με συγκίνηση τη σκηνή.

- Από τα τρία ψηφιδωτά στα ημιχώνια (Γέννηση, Βάπτιση, Υπαπαντή) ποιο σας άρεσε περισσότερο και γιατί;

"Δεν έχουν τα σχέδια και τα χρώματα του Δαφνιού ούτε τη μαστοριά των ψηφιδωτών του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Μπροστά τους δείχνουνε φτωχά και απλοϊκά σα να τα έφτιαξε άμαθος. Αυτό τα κάνει να ξεχωρίζουν. Κείνοι οι τεχνίτες δείχνουν τη σοφία τους και την αξιοσύνη τους. Τούτοι λένε την προσευχή τους, σαν αγράμματοι ψαράδες, με απλότη και με πίστη. Τα σχήματα βγαίνουν ολόισα από τη θεοφοβούμενη ψυχή τους δίχως να τα τορνέψουνε ολότελα."

Εκτός από τα ψηφιδωτά στα οποία εστιάσαμε την προσοχή μας, υπάρχουν και **πολλά ακόμα στα ψηλά μέρη των τοίχων**. Σε 150 περίπου υπολογίζονται οι άγιοι, οι όσιοι, οι μάρτυρες, οι ιεράρχες κλπ. που εικονίζονται ολόσωμοι ή σε στηθάρια-μενταγιόν σε όλες τις επιφάνειες της ανωδομίας. Συμπροσεύχονται με το εκκλησίασμα και μεσιτεύουν για τη σωτηρία του.

Παρατηρήστε τους και απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιο **φόντο** υπάρχει πίσω τους; Υπάρχει κάποια **ένδειξη του χώρου** στον οποίο βρίσκονται; Ναι ή όχι και γιατί;

- Ανάμεσα στις εικονιζόμενες μορφές είναι και πολλοί στρατιωτικοί άγιοι. Γιατί; Να λάβετε υπόψη ότι εκείνη την εποχή η βυζαντινή αυτοκρατορία έκανε μεγάλους αγώνες εναντίον πολλών εχθρών της. Τι θα μπορούσε, λοιπόν, να προσφέρει στους Βυζαντινούς η απεικόνιση τόσων στρατιωτικών αγίων;

Το τέμπλο του Καθολικού

- Το αριστουργηματικό **τέμπλο** είναι α. ξυλόγλυπτο ή β. μαρμάρινο; (Κυκλώστε το σωστό)

Οι εικόνες που κοσμούσαν το τέμπλο υπήρχαν στον ναό ως το 1980, οπότε εκλάπησαν. Ήταν έργο ενός φημισμένου Κρητικού ζωγράφου του 16^{ου}, του Μιχαήλ Δαμασκηνού. Οι σημερινές είναι αντίγραφα αυτών των έργων.

Στο ιερό

Προσέξτε τώρα την εικονογράφηση στην κόγχη του Ιερού

Παναγία Ένθρονη Βρεφοκρατούσα.

Θόλος του Ιερού (Πεντηκοστή)

Τρούλος

Παναγία Ένθρονη Βρεφοκρατούσα

➤ Στην κόγχη της αψίδας του ιερού απλώνεται η εικόνα της **Ένθρονης Παναγίας**, σα να αιωρείται μέσα στον απέραντο χρυσό ουρανό, με τον μικρό Χριστό στα γόνατά της. Βρίσκεται κάτω από τον μικρό θόλο του ιερού και κάτω από τον τρούλο, τον ουράνιο κόσμο του Θεού και πάνω από τον επίγειο χώρο των πιστών. Γιατί την τοποθετούν σε αυτή τη θέση; Τι περιμένουν οι πιστοί από αυτήν;

- Στα **Βόρεια του Καθολικού** βρίσκεται το **λείψανο του Αγίου**. Είναι στο σημείο όπου ο ναός διασταυρώνεται με τον παλιότερο ναό της Παναγίας. Άρα το λείψανο λειτουργεί ως ιστός ανάμεσα στους δύο ναούς. Ακριβώς από κάτω, στην Κρύπτη, βρίσκεται ο αρχικός τάφος του Οσίου.
- Τι πιστεύετε ότι μπορεί να αποκομίσει ένας πιστός, που προσέρχεται για βοήθεια, για αναζήτηση εσωτερικής γαλήνης, για επίτευξη εσωτερικής πληρότητας, από την ένωση των δύο ναών;

Όταν βγούμε έξω, μην ξεχάσουμε κάνοντας τον γύρο των δύο ναών να απολαύσουμε τη γοητευτική ασυμμετρία τους.

Στον ναό της Παναγίας

Εδώ ο ζωγραφικός διάκοσμος είναι λιγότερος. Δυστυχώς δεν σώθηκε. Αναζητήστε αριστερά από τη λειψανοθήκη του Οσίου τη μοναδική **σωζόμενη τοιχογραφία** στον ναό της Παναγίας.

Απεικονίζεται ο **Ιησούς του Ναυή**, ηγέτης των Εβραίων, που οργάνωσε τον στρατό τους και έδωσε μάχες εναντίον άλλων φύλων που κατοικούσαν στην περιοχή. Εδώ συνομιλεί πριν από την άλωση της Ιερικώς με τον αρχάγγελο Μιχαήλ, που δεν φαίνεται.

➤ Ποια στοιχεία της τοιχογραφίας θα μπορούσαν να στηρίξουν τον ισχυρισμό πως ο καλλιτέχνης δημιούργησε το έργο στον απόηχο των θριάμβων των στρατηγών και ίσως η σκηνή να σχετίζεται με την εκστρατεία των Βυζαντινών για την ανακατάληψη της Κρήτης από τους

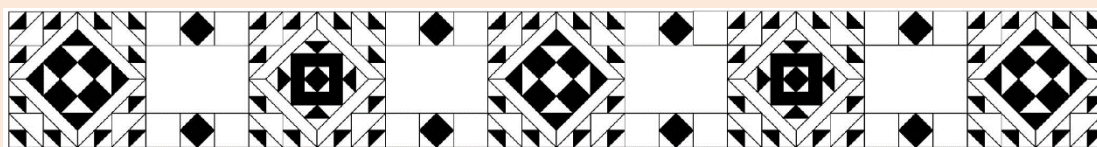
Αραβες το 961, γεγονός που είχε προβλέψει ο Όσιος Λουκάς;

Κοιτώντας τον τρούλο του ναού της Παναγίας από μέσα.

- Σώθηκε η εικονογράφηση;
- Πού στηρίζεται ο **τρούλος**; (πόσοι οι κίονες, από τι υλικό φτιαγμένοι ...)

- Ο αρχιτεκτονικός τύπος του ναού είναι **«εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο»**. Πρόκειται για έναν τύπο πολύ δημοφιλή την εποχή αυτή, μια και πετυχαίνει να συνδυάσει συμβολισμούς σημαντικούς για τη χριστιανική θρησκεία. Μπορείτε να αναφέρετε κάποιους;

Παρατηρήστε τώρα το πλούσια διακοσμημένο με **μαρμαροθετήματα** δάπεδο. Χρωματιστές πέτρες και μάρμαρα συνταιριάζονται για να σχηματίσουν γεωμετρικά σχέδια.

Βγαίνοντας από τον ναό

Προσέξτε την επιμελημένη εξωτερική εμφάνιση του ναού. Οι βυζαντινοί τεχνίτες χρησιμοποιούν πέτρες και πλίνθους, κι ο συνδυασμός ανάμεσα σε διαφορετικά υλικά, χρώματα και σχήματα κάνει τις επιφάνειες των τοίχων να είναι ευχάριστες στο μάτι κι όχι μονότονες.

οδοντωτό γείσο

οδοντωτή ταινία

κουφικά

ανάγλυφες
μαρμάρινες ταινίες

Τα κουφικά είναι ένα διακοσμητικό θέμα, που αποτελεί απομίμηση της παλιάς τετράγωνης αραβικής γραφής στην οποία πρωτογράφηκε το Κοράνι στην πόλη Κούφα του Ιράκ, από όπου πήρε και το όνομά του, και εμφανίζεται εδώ για πρώτη φορά στη βυζαντινή τοιχοδομία.

Παρατηρώντας τον τρούλο απέξω.

Ο τρούλος αυτός θεωρείται έργο υψηλής τέχνης. Λένε πως τεχνίτες φερμένοι από την Κωνσταντινούπολη τον είχαν φτιάξει.

- Πόσες πλευρές έχει ο τρούλος; Μόλις ανακάλυψες την πρωτοτυπία του. Ο διάκοσμος του τρούλου του προσδίδει χάρη και πλαστικότητα. Τι είδους είναι αυτός ο διάκοσμος;

Στην Κρύπτη

Ταυτόχρονα με το Καθολικό χτίστηκε η Κρύπτη. Έχει σε κάτοψη το σχήμα σταυροειδούς τετρακλίνου. Εδώ στεγάζεται ο αρχικός τάφος του Οσίου Λουκά, ακριβώς κάτω από τον βόρειο τοίχο του Καθολικού, όπου στεγάζεται η λειψανοθήκη του Αγίου, όπως ήδη έχουμε επισημάνει. Η Κρύπτη λειτουργεί ως γερή βάση για το Καθολικό. Σηκώνει έναν τεράστιο όγκο. Εδώ λειτουργούσαν οι μοναχοί τις κρύες ημέρες.

- Είναι ιστορημένη με **τοιχογραφίες**. Εντοπίστε μία και παρουσιάστε τη σύντομα.
-
-

- Παρατηρώντας την αρχιτεκτονική όλων αυτών των κτισμάτων καθώς και τη διακόσμηση (τόσο τη γλυπτική όσο και τη ζωγραφική και τα ψηφιδωτά) σε ποια συμπεράσματα θα καταλήγατε για το επίπεδο πολιτισμού της κοινωνίας που τα δημιούργησε καθώς και για το θρησκευτικό αίσθημα εκείνης της εποχής;
-
-
-

Ας περιηγηθούμε τώρα και εκτός των ναών. Η ζωή στο μοναστήρι

Μην ξεχνάμε πως εδώ λειτουργούσε μια μοναστική κοινότητα και θα έπρεπε να υπηρετηθούν και οι πρακτικές ανάγκες των μοναχών (διατροφή, συγκέντρωση νερού, θέρμανση, χώρος για πετάλωμα και στάβλισμα των ζώων). Οι μοναχοί, άνθρωποι που εγκατέλειψαν τα εγκόσμια για να αφιερωθούν στη λατρεία του Θεού, ακολουθούσαν ένα αυστηρό και πειθαρχημένο πρόγραμμα. Με το χτύπημα του τάλαντου ήταν υποχρεωμένοι να παρίστανται στις ακολουθίες και στις θείες λειτουργίες μέρα και νύχτα, να καλλιεργούν τους αγρούς, να περιποιούνται τις καλλιέργειες και τα ζώα, να μαζεύουν ξύλα για να ζεσταθούν και να ετοιμάσουν το φαγητό στα μαγειρεία. Τα κτίσματα γύρω από τους δύο ναούς αποτελούν μάρτυρες των καθημερινών τους ασχολιών.

Στα νότια του Καθολικού συναντάμε **την τράπεζα**, το μακρόστενο κτήριο που άλλοτε λειτουργούσε ως τραπεζαρία των μοναχών. Σήμερα λειτουργεί ως Μουσείο.

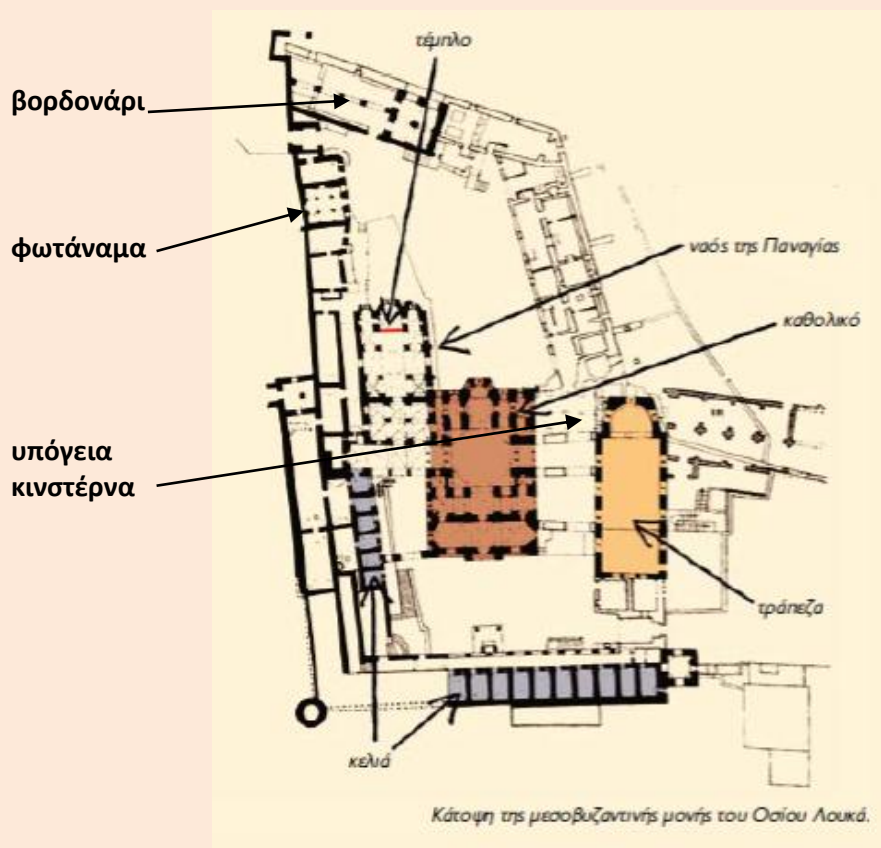
Πάμε προς το **φωτάνημα**.

- Ποια από τις ανάγκες που αναφέρθηκαν παραπάνω θα μπορούσε να καλύπτει ένα μέρος με αυτό το όνομα; Παρατηρήστε στοιχεία στο χώρο που μαρτυρούν αυτή τη χρήση του.

Στα κτήρια πέριξ θα συναντήσουμε και το **βορδοναρείο** ή **βορδονάρι**, δηλαδή τον στάβλο.

Ας αναζητήσουμε και τις **κινστέρνες**, τις δεξαμενές νερού, όπου συγκεντρώνονταν τα νερά των γύρω πηγών και εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της Μονής για ύδρευση.

Περιμετρικά βρίσκονται τα **κελιά** των μοναχών, δηλαδή τα δωμάτιά τους. Συνήθως σε κάθε ένα από αυτά έμεναν δύο μοναχοί.

Το μοναστήρι στη μακραίωνη ιστορία γνώρισε πολλές περιπέτειες από τους εκάστοτε κατακτητές και η προσφορά του στους αγώνες του Έθνους ήταν σημαντική. Ένα **άγαλμα** στον εξωτερικό χώρο του μοναστηριού μπορεί να σας αποκαλύψει μια τέτοια δράση του μοναστηριού στα νεότερα χρόνια.

- Ποιον απεικονίζει το **άγαλμα**; Γιατί βρίσκεται σε αυτόν τον χώρο αυτή η μορφή;

Στο πέρασμα των αιώνων, μοναχοί και λαϊκοί συνεχίζουν να απολαμβάνουν αρμονικά την πνευματικότητα της Μονής, τη γαλήνη του τοπίου και τη λαμπρότητα των μνημείων.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Μεταφερόμαστε νοερά στην εποχή ανέγερσης και διακόσμησης των ναών και όχι μόνο...

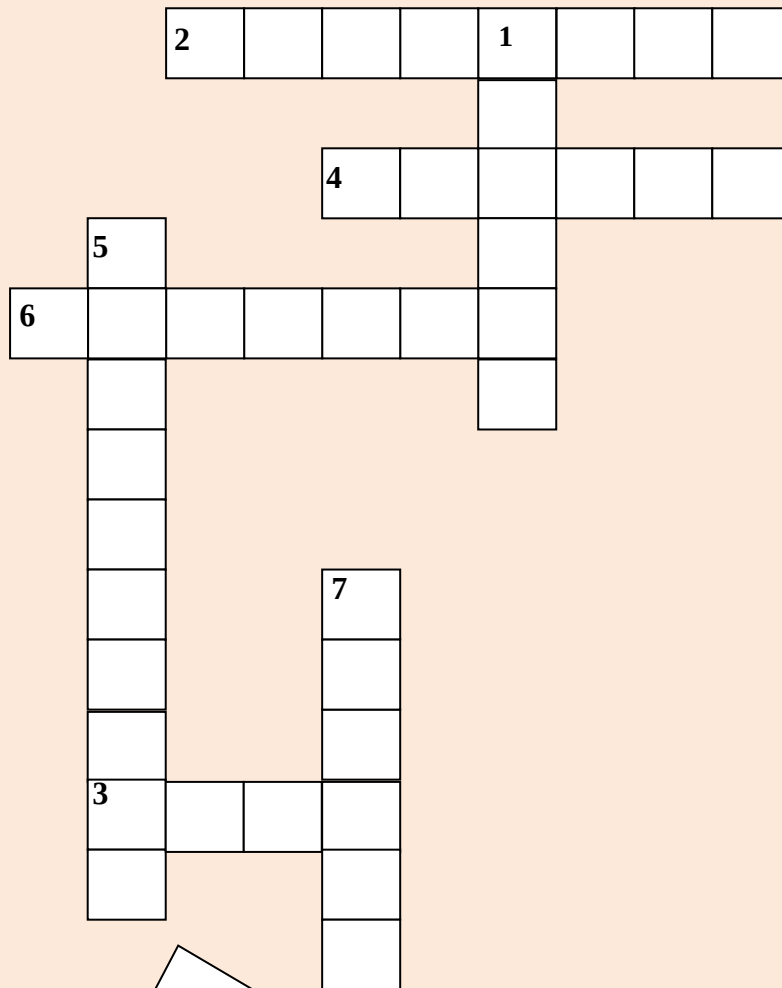
- ❖ Υποθέστε ότι είστε κάτοικος της περιοχής την εποχή που χτίζεται το Καθολικό. Ο Όσιος, που αγαπούσε πολύ τη φύση και τους ανθρώπους, έχει πια κοιμηθεί, αλλά η φήμη του μεγαλώνει και οι προσκυνητές πληθαίνουν. Περιγράψτε τις εντυπώσεις που σας δημιουργούσε όλη η δραστηριότητα στο ναό (προσκυνητές, τεχνίτες, υλικά, μοναχοί ...)
- ❖ Υποθέστε ότι είστε τεχνίτης ψηφιδωτών εκείνης της εποχής. Γράψτε ένα κείμενο για τη δουλειά σας (τεχνική, δυσκολίες συγκινήσεις, ικανοποίηση που μπορεί να επιφυλάσσει)
- ❖ Πάρτε συνέντευξη από τους μοναχούς που διαβιούν τώρα στη μονή. Ρωτήστε τους για τη ζωή τους και τις δραστηριότητές τους στο μοναστήρι. Επίσης μπορείτε να τους ρωτήσετε για τις περιπέτειες του σκηνώματος του Οσίου μέχρι να επιστρέψει οριστικά στο μοναστήρι το 1986. Να ξέρετε ότι οι μοναχοί από τον φόβο των Τούρκων το φυγάδεψαν κάποια στιγμή.
- ❖ Σχεδιάστε έναν οδηγό για έναν επισκέπτη που θα ήθελε να κινηθεί στον χώρο και να ξέρει ποια είναι τα κτήρια που βλέπει και τη λειτουργία τους.

Διαλέξτε να ασχοληθείτε με μια από τις δραστηριότητες.

ΏΡΑ ΓΙΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙ: 1. Συμπληρώνουμε όλοι το σταυρόλεξο που ακολουθεί

ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟ

Οριζόντια:

2. Έτσι λέγεται εκείνη από τις εκκλησίες της μονής που είναι αφιερωμένη στον Όσιο
3. Σε αυτό το σημείο απεικονίζεται η Παναγία Ένθρονη Βρεφοκρατούσα
4. Εκεί βρίσκεται ο τάφος του Οσίου
6. Σε αυτήν είναι αφιερωμένος ο παλαιότερος ναός που αντικατέστησε το ναό της Αγίας Βαρβάρας

Κόθρα:

1. Έτσι ονομάζεται ο Όσιος τη μονή του οποίου επισκεπτόμαστε
5. Άλλοτε λειτουργούσε ως αμυντικός πύργος
7. Η μορφή του εικονίζεται πάνω από την πόρτα του νάρθηκα

ΩΡΑ ΓΙΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙ: 2. Ένωσε τα κομμάτια σωστά!

<http://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=306ec30db98a>

<http://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=14c355c87bd2>

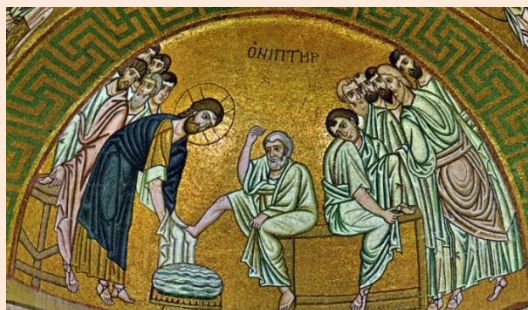

<http://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=3ccca23d497a>

ΓΙΑ ΑΠΑΙΤΗΤΙΚΟΥΣ

<http://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=33a6b2d2aa4d>

<http://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=165ed2df1f07>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αντουράκης, Γ. Β. (1984). Χριστιανική Αρχαιολογία, Στοιχεία από την τέχνη Ανατολής και Δύσεως Τόμος Α' Κείμενα. Αθήνα
2. Αντουράκης, Γ. Β. (1984). Χριστιανική Αρχαιολογία, Στοιχεία από την τέχνη Ανατολής και Δύσεως Τόμος Β' Εικόνες. Αθήνα
3. Γκάνη, Π.– Κουτσούκου Μ. [Εκπαιδευτικός φάκελος για Μονή Οσίου Λουκά](#), Εφορεία Αρχαιοτήτων Βοιωτίας
4. Δημητρώκας, Ι., Ιωάννου, Θ. & Μπαρούτας, Κ. (2014-2015). Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου 565-1815, Β' Γενικού Λυκείου. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος»
5. Ιερώνυμος, Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας (2005). Χριστιανική Βοιωτία Α, Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών, Λιβαδειά
6. Κουλάκου, Χαρ. (2012). [«Μονή Οσίου Λουκά»](#), Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Βοιωτία (Τελευταία επίσκεψη: 23/1/2017).
7. Λαζαρίδης, Π. (χ.χ). Το μοναστήρι του Οσίου Λουκά, Σύντομος εικονογραφημένος αρχαιολογικός οδηγός. Αθήνα: Hannibal
8. Μοναστήρια και προσκυνήματα της Ελλάδας, Μονή Οσίου Λουκά, Ναός Παναγίας Σκριπούς, Μονή Σαγματά, Μονή Ιερουσαλήμ, υπό την αιγίδα της ΜΚΟ «Αλληλεγγύη» της Εκκλησίας της Ελλάδος. (χ.χ.) Πήγασος Εκδοτική Α.Ε.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

1. http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=8081
2. <https://www.youtube.com/watch?v=Ps-p74nBBTU>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=9pfz7kCPPjY>
5. [Mosaiken : Byzanz : HosiosLoukas](#) (Τελευταία επίσκεψη: 23/1/2017).
6. [Ιερά Μονή Οσίου Λουκά του Στειριώτη](#) (Τελευταία επίσκεψη: 23/1/2017).

**Υπεύθυνος Εκπ. Δικτύου-Γενική επιμέλεια: Μαϊστρέλλης Ευστράτιος
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Ν. Βοιωτίας**

**Σχεδιασμός εντύπου-κείμενα: Παπαγγελή Όλγα (ΠΕ02), Τηγανή
Λάμπρου Ευτυχία (ΠΕ02), Ζωγράφου Ιωάννα (ΠΕ02): ΓΕΛ ΑΛΙΑΡΤΟΥ**